

**TARİH BOYUNCA
KARADENİZ**

YAYIN NO: 946

TARİH BOYUNCA KARADENİZ
İbrahim Tellioglu

© Bilge Kùltür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

1. Basım: Eylül 2019

ISBN: 978 - 605 - 7931 - 46 - 7

Kapak: *Yasin Çetin*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19

Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÙLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

TARİH BOYUNCA KARADENİZ

İBRAHİM TELLİOĞLU

İbrahim Telliöđlu

Genel Türk Tarihi uzmanıdır. 2002 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Salim CÖHCE danışmanlığında "Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler" konulu tezini tamamlayarak bilim doktoru unvanı aldı. 06.04.2006 tarihinde Genel Türk Tarihi bilim alanında doçent olan, 28.07.2011 tarihinde aynı anabilim dalında profesör kadrosuna atanan İbrahim TELLİÖĞLU, hâlen Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İbrahim Telliöđlu'nun, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler, XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri, Trabzon Rum Devleti (1204-1461), İlk Çağdan Osmanlılara Samsun, Orta Çağ'da Türkler - Ermeniler - Gürcüler, Tarih Boyunca Karadeniz* isimli kitaplarının yanı sıra çoğunluğu Doğu Karadeniz bölgesi ve Kafkasya tarihine ilişkin çok sayıda yayımlanmış makalesi bulunmaktadır.

Sevgili Anneme...

İçindekiler

Önsöz.....	9
I Orta ve Doğu Karadeniz Tarihi Araştırmalarının Dünü, Bugünü ve Geleceği Hakkında Bir Değerlendirme.....	11
II Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu'nun Karadeniz Türk Tarihi Araştırmalarına Katkıları.....	28
III Doğu Karadeniz Bölgesindeki Rum Varlığına Dair Görüşler.....	48
IV Tarih Boyunca Karadeniz Bölgesi'nde Grekçe Konuşan Topluluklar.....	61
V Kolhis'te İlk Türkler.....	67
VI Trabzon Rum Devleti'nin Kuruluşu Hakkındaki Tartışmalar.....	73
VII Doğu Karadeniz Bölgesindeki Komnenos Hâkimiyeti (1204-1461) ve Türkler.....	82
VIII Panaretos Kroniğinde Türkler.....	101
IX Trabzon Rum Devleti'nin Hristiyan Dünyasıyla İlişkileri (1214-1458).....	111
X XI-XV. Yüzyıllarda Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkmenler.....	134
XI Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türk Yurdu Hâline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme.....	159
XII Moğol Hâkimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi.....	170

XIII	Türklerin Karadeniz'e Çıkışında Vezirköprü-Havza-Ladik Hattının Önemi.....	180
XIV	Osmanlılardan Önce Giresun.....	197
XV	Vital Cuinet'e Göre Karadeniz Bölgesi'nin Nüfusu.....	209
XVI	Pontus Meselesini Çözumsuzlüğe İten İddia ve Talepler.....	222
XVII	XX. Yüzyıl Başlarında Pontusçu Yayınlar.....	240
XVIII	Karadeniz Havzasında Uluslararası Anlaşmazlığa Sebep Olan Bazı Tarihî Meseleler.....	254
XIX	Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler.....	273
XX	Amerikan Raporlarına Göre Samsun (9 Temmuz 1920-27 Ocak 1921).....	283
	Seçme Bibliyografya.....	293
	İndeks.....	301

Önsöz

Karadeniz havzası tarih boyunca dünyanın en stratejik yerlerinden birisi olmuştur. Bu havza, özellikle askerî ve ticarî bakımdan büyük öneme sahiptir. Kara ve deniz hâkimiyet teorilerinde mühim bir yer işgal eder. Hâl böyle olunca tarihin en eski devirlerinden itibaren pek çok devlet bu havzaya hâkim olmaya çalışırken pek çok topluluk da bölgeyi yurt tutmaya çabalamıştır. Havza boyunca görülen medeniyet izleri, en kadim olanlarından günümüzde yaşayanlarına kadar pek çok topluluğun hatırasını taşır.

Karadeniz havzası XXI. yüzyılın en önemli rekabet alanlarından birisi olmaya adaydır. Hazar bölgesi de dâhil edilerek oluşturulan genişletilmiş Karadeniz havzasında etkin olan devletlerin, asrın büyük güçleri arasına gireceği öngörülmektedir. Kafkasya üzerinden Avrupa'ya ulaşan enerji ve petrol hatları, küresel aktör olmaya talip bütün güçleri bölgeye çekmektedir. Bu yüzden yüzyıl boyunca Karadeniz havzasının büyük bir rekabet/çatışma alanı olacağı tahmin edilmektedir.

Karadeniz havzasında meskûn olan toplulukların birbirleriyle barış içerisinde yaşamaları sadece bölge için değil insanlığın geleceği açısından da önemlidir. Bu toplulukların birbiriyle iyi ilişkiler kurmasının temel yolu ise diğerini daha iyi tanımaktan geçer. Son yıllarda bölgede yaşanan iktidar değişiklikleri, siyasî dalgalanmalar ya da devletlerin birbiriyle rekabetleri, havzadaki bazı halkları karşı karşıya getirmiştir. Bu tür durumlarda bölgesel iş birliği kuruluşlarının önemi daha da artmaktadır. Ancak bu kuruluşların etkin ve verimli olabilmesi, Karadeniz tarihi hakkında objektif bilgiye sahip olmalarıyla mümkündür. Bölgenin tarihî ve kültürel dokusu aydınlanmaya başladıkça insanlığın geleceği için daha güzel adımlar atılacağı açıktır.

Karadeniz tarihi XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan eserlerle birlikte karanlıkta kalmaktan kurtulmuştur. O zamanlardan günümüze kadar yapılan pek çok araştırmayla bölgeyle ilgili pek çok mesele aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bugün kütüphane raflarını dolduran hatırı sayılır miktarda eser Karadeniz tarihi ve kültürü ile ilgili araştırmaları büyük bir külliyata dönüştürmüştür. Ancak bu eserlerin belirli bir kısmına damgasını vuran ideolojik, dinî ya da millî etkenler zaman zaman çatışma oluşturabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu perdelemelerin dışına çıkarak her türlü önyargı ve baskıdan arındırılmış bilimsel çalışmalar, Karadeniz tarihinin daha üst seviyede ele alınmasına zemin hazırlayacağı gibi uzun vadede barış ikliminin oluşturulmasına da katkı sağlayacaktır.

Elinizdeki bu eser yaklaşık yirmi yıllık çalışmalarımın ürünüdür. Araştırma alanı itibariyle Karadeniz ve Kafkasya tarihine yoğunlaşan bir ilim adamı olarak bölgenin tarihî meselelerine kafa yorarak güç yettiğince ele aldığımız meseleleri aydınlatmaya çalıştık. Karanlığa bir ışık tutabilmek en büyük temennimizdir.

Prof. Dr. İbrahim Tellioglu
Samsun, Temmuz 2019

I

Orta ve Doğu Karadeniz Tarihi Araştırmalarının Dünü, Bugünü ve Geleceği Hakkında Bir Değerlendirme*

Karadeniz tarihi XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren araştırmacıların ilgisini çeken bir konudur. Daha önce çeşitli incelemelerde mevzuya ilgisi nispetinde yöre tarihine değinilmişse de bu hususta ilk önemli çalışma, J. P. Fallmerayer'in 1827'de yazmış olduğu *Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Tarihi* adlı eseridir. Panaretos kroniğinin ayrıntılı olarak kullanıldığı ve ilim âlemine tanıtıldığı bu eser aynı zamanda Trabzon Rum Devleti hakkında hazırlanan ilk müstakil çalışmadır.¹

Fallmerayer'in araştırmasının yayımlanmasından bir süre sonra, 1836'da, Lebeau, hazırladığı Bizans tarihinin sonuna Panaretos kroniğinin çevirisini ilave etmiştir.² 1845'te ise Fallmerayer'in 1840'lı yıllarda Karadeniz bölgesinde yaptığı gezi ve araştırmaların sonuçları yayımlanmıştır.³ Böylece yörenin Orta Çağ tarihiyle ilgili incelemeler hız kazanmaya başlamıştır. M. V. Saint-Martin'in 1850'de neşrettiği ve İlk Çağ kaynaklarında Anadolu'yla alakalı bilgileri bir araya getirdiği çalışmasının⁴ Karadeniz bölgesini

* **Orta Karadeniz Kültürü**, Ankara 2005, s. 67-80.

1 Bkz. Jakob Philipp Fallmerayer, **Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt**, Munich 1827. Bu eserin TTK adına A. C. Eren tarafından Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Tarihi adıyla çevirisi yapılmış ancak günümüze kadar neşredilmemiştir. (TTK kütüphanesi, yer no: 40/86).

2 Bkz. Lebeau, **Histoire du Bas Empire, XX**, Paris 1836, s. 482-509.

3 Jakob Philipp Fallmerayer, **Fragments aus dem Orient**, Stuttgart 1845; Türkçesi, **Doğu'dan Fragmanlar** (nşr. H. Salihoğlu), Ankara 2002.

4 M. Vivient de Saint-Martin, **Etudes de Geographie Ancienne et D'Ethnographie Asiatique, I**, Paris 1850.

kapsayan kısmıyla, yörenin ilk dönem tarihi de aydınlanmaya başlamıştır. Aynı yazarın önceki eserine ilaveten Eski Çağ'dan o döneme kadar Karadeniz havalsininin siyasî, coğrafi, iktisadî ve idarî yapısıyla ilgili araştırmasının⁵ 1852'de yayımlanmasıyla birlikte bölgenin tarih ve coğrafyası ilgili bilgiler ilk defa kronolojik bir sırayla ortaya konulmuştur. 1851'de ise Bizans tarihini Grek tarihinin bir parçası olarak kabul eden G. Finlay'ın *Yunanistan ve Trabzon Rum İmparatorluğu Tarihi* adlı eseri neşredilmiştir.⁶

Avrupa'da bu çalışmalar yapılırken, 1877'de, aynı zamanda Türkiye'deki ilk şehir tarihi araştırması olan Ş. Şevket'in *Trabzon Tarihi* eseri neşredilmiştir.⁷ Bu tarihten V. Cuinet'in 1891'de yayımlanmaya başlanan *La Turquie D'Asie* adlı eserinin Karadeniz bölgesiyle ilgili kısmı⁸ ortaya çıkana kadar bahsedilen konuda önemli bir araştırma yapıldığından söz etmek mümkün değildir. Cuinet'in çalışmasını önemli kılan ise yörenin sosyo-kültürel, dinî, etnik ve ekonomik yapısını ilk defa ayrıntılı olarak gözler önüne seren bilgiler içermesidir.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayıp aynı yüzyılın sonlarına kadar Karadeniz bölgesinin tarihiyle ilgili olarak hazırlanan bu çalışmalar konuyla ilgili ilk eserler olmakla birlikte elli yıldan fazla bir süre bu tür kapsamlı araştırmalara ara verilmesi incelemelerin kesilmesine sebep olmuştur. Nihayet A. Baschmakoff'un İlk Çağ'da yöreye yapılan gezi notlarını 1937'den itibaren yayımlamasıyla⁹ bölge araştırmalarına olan ilgi yeniden artmıştır.

Türkiye'de Karadeniz bölgesinin tarihiyle ilgili araştırmalar Batıdakilerle kıyaslandığında çok yenidir. Her ne kadar Münecimbaşî'nin (1631-32/1702) *Câmiu'd-Düvel* eserinin yazılmasıyla birlikte¹⁰ XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları ve Danişmendli, Saltuklu ve Mengüceklî beylikleri

5 M. Vivient de Saint-Martin, *Description de L'Asie Mineure, I-II*, Paris 1852.

6 Bkz. George Finlay, *The History of Greece and of the Empire of Trebizond*, London 1851.

7 Bkz. Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi, I-II*, İstanbul 1877; İkinci baskı, Trabzon 2001.

8 Bkz. Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie, I*, Paris 1892, IV, Paris 1894.

9 Alexandre Baschmakoff, *Cinquante Siècles D'évolution Ethnique Autour de la Mer Noire*, Paris 1937; *La Synthèse Des Periples Pontiques*, Paris 1948.

10 Eserin Nuruosmaniye nüshası esas alınıp Topkapı, Esad Efendi ve Bayezid nüshalarının tali nüshalar olarak kabul edilen tercümesi için Bkz. Münecimbaşî Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel, I-II* (nşr. A. Öngül), İzmir 2000.